

KÜLÖN? EGYBE? KÖTŐJELLEL?

(1. rész)

Dr. Ludányi Zsófia

Eszterházy Károly Egyetem, Magyar Nyelvészeti Tanszék, Eger

MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest

2020-ban is folytatódik nyelvi ismeretterjesztő rovatunk, amelyben az MTA Nyelvtudományi Intézetének nyelvi tanácsadó szolgálatához érkezett orvosi nyelvvél, helyesírással kapcsolatos kérdésekből és válaszokból adunk közre egy csokorral. Miként a köznyelvben, úgy az egyes szaknyelvekben is a legtöbb problémát az okozza, hogy az egyes alakulatokat vajon külön, egybe vagy kötőjellel kell írni. Az orvosi nyelvben gyakori rövidítések, jelek, betűszók, tartozékbetűk még több bizonytalanságot okoznak az írásgyakorlatban.

Kérdés: Kérdezőnk azt szeretné megtudni, mi az oka annak, hogy a helyesírási szótárak az *antibiotikum* szót nem tekintik összetételnek, s így a vele alkotott, hat szótagot meghaladó szóösszetételeket nem kötőjelezzük, hanem egybeírjuk; míg az *antioxidáns* esetében a vele alkotott, hat szótagot meghaladó összetételeket kötőjellel tagoljuk. Hiszen – írja – ugyanaz az *anti-* előtag szerepel mindkettőben.

Válasz: Az *antibiotikum* szóval alkotott összetételekről már többször írtunk ebben a rovatban, legutoljára az Amega 2019. októberi számában (Ludányi 2019). Az akadémiai helyesírási szabályzat 139. pontjának utolsó bekezdése

a következőket írja: „Az idegen szavakat és előtagokat akkor tekintjük külön összetételi tagnak, ha önállóan is használatosak, például: *miniszoknya*, *miniszoknya-viselet*, vagy ha önállóan is használatos utótag járul hozzájuk: *antialkoholista*, *antialkoholista-klub*, *biotechnológia*, *biotechnológia-ipar*; stb.”

Az *anti-* előtag tehát akkor számít külön összetételi tagnak, ha utótagja önállóan is él, pl. *anticiklon*, *antialkoholista*. Ez a helyzet az *antioxidáns* esetében is, mivel az *oxidáns* szó önállóan is él az orvosi nyelvben, míg a *biotikum* nem. Ez az oka annak, hogy a szótagszámlálás szabályának alkalmazásakor az *antioxidáns* szót összetételnek tekintjük, míg az *antibiotikumot* nem. Tehát: *antioxidáns-tartalom* (háromtagú összetétel), de: *antibiotikumtartalom* (kéttagú összetétel).

Kérdés: A kérdés írója az *ubikvitin* szó különféle származékainak írásmódja iránt érdeklődött, például: *ubikvitin + szint*, *készlet*, *szintézis*, *egyensúly*, *hasznosítás*, *újrahasznosítás*.

Válasz: Mindegyik esetben összetételi viszony van a tagok között (birtokviszony), amelyet egybeírással jelölünk (szótagszámtól függetlenül): *ubikvitinszint*, *ubikvitinkészlet*, *ubikvitin-*

szintézis, ubikvitinhasználtság. Két esetben azonban kötőjellel tagoljuk az összetételt a fő összetételi határon: *ubikvitin-egyensúly, ubikvitin-újrahasználtság.* Ezekben az esetekben ugyanis többszörös összetételről van szó, mivel a két szótagú igekötők külön összetételi tagnak számítanak (*újra-*), illetve az *egyensúly* utótag önmagában is összetétel. Az akadémiai helyesírási szabályzat 139. pontja alapján a hatnál több szótagból álló többszörös összetételeket kötőjellel tagoljuk a fő összetételi határon.

Kérdés: A *nehéz + légzés* egybe vagy külön írandó?

Válasz: A két szó között minőségjelzős alárendelő viszony van. Az általános helyesírási szabályok alapján (AkH. 105. pont) a minőségjelzős szerkezeteket általában különírjuk egymástól. Ha viszont a tagok együttes jelentése más, mint az előtag és az utótag jelentésének együttese, azt egybeírással jelöljük. Azt kell tehát eldönteni, hogy ez a fogalom azt jelenti, hogy valaki nehezen vesz levegőt, vagy többet, mást. Nyilvánvalóan az utóbbiról van szó, mert a 2017-es Magyar helyesírási szótárban (MHSz.) és az 1992-es Orvosi helyesírási szótárban az egybeírt *nehézlégzés* alak található meg, zárójelben jelezve, hogy egy betegségről van szó. – A *nehézlégzéssel* ellentétben különírjuk például a *nehéz szülés* alakulatot, amely nem tekinthető külön betegségnek, itt a *nehéz* sokkal inkább alkalmi minősítő jelző.

Kérdés: Hogyan írjuk azokat az összetételeket, amelyek egyik tagja idegen, a másik magyar szó? Pl. *tibia + műtét, csont + graft*? Helyes így: *tibiaműtét, csontgraft*?

Válasz: A tagok közti összetételi viszonyt alapvetően egybeírással jelöljük, függetlenül attól, hogy az összetétel valamelyik tagja idegen írásmód szerint írt közzé. Vagyis a szabályos írásmód valóban a *tibiaműtét, csontgraft*. Annyi kitétel azonban van, hogy ha az összetételnek az előtagja idegen szó, meg kell vizsgálni, hogy nincs-e a végén hangérték nélküli (ún. néma) betű, vagy pedig az utolsó kiejtett hangot je-

lölő bonyolult, a magyar írásrendszerben szokatlannak számító betűegyüttes. E két esetben ugyanis az összetételi utótagot kötőjellel kapcsoljuk. Például: *compliance-szabályzat* (az előtag végi *e* hangérték nélküli betű, amelyet nem ejtünk ki).

Kérdés: Az *AB + vércsoport + meghatározás* írásakor kell-e kötőjelet tenni az *AB* után? Milyen helyesírási szabály érvényesül itt?

Válasz: A 2019-ben megjelent új orvosi nyelvi helyesírási útmutató (Bősze 2019) szerint az úgynevezett tartozékbetűk olyan elő- vagy utótagként álló kiegészítő betűk, amelyek a hozzájuk tartozó kifejezés részei, együtt utalnak az adott fogalomra. A tartozékbetűket kötőjellel kapcsoljuk: *A-vércsoport, AB-vércsoport, HPV16-fertőzés* stb. Az akadémiai helyesírási szabályzat 140. pontja alapján két kötőjellel írjuk azokat a többszörös összetételeket, amelyeknek előtagja (itt: *AB-vércsoport*) is kötőjellel kapcsolt összetétel. A javasolt írásmód az említett szabályok alapján tehát az *AB-vércsoport-meghatározás*.

Kérdés: Hogyan írjuk az alábbiakat: *EKG-mérés* vagy *EKG mérés, SPI-értékek* vagy *SPI értékek, NIBP-mandzsetta* vagy *NIBP mandzsetta*?

Válasz: Az AkH. 289. pontja értelmében a betűszókhöz és a tulajdonnévi szóösszevonásokhoz kötőjellel fűzzük az utótagot, így ezekben az esetekben mindig a kötőjeles változat felel meg a helyesírási normának. ■

IRODALOM

1. AkH. = A magyar helyesírási szabályai 2015. Tizenkettedik kiadás. Akadémiai Kiadó. Budapest.
2. Bősze Péter 2019. Magyar orvosi nyelv. Helyesírási útmutató. Medicina Kiadó. Budapest.
3. Fábrián Pál – Magasi Péter (főszerk.) 1992. Orvosi helyesírási szótár. Akadémiai Kiadó – Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár. Budapest.
4. Ludányi Zsófia. A nyelvi tanácsadó szolgálat postaládájából 7. *Amega* 2019; 26(5): 32–33.
5. MHSz. = Tóth Etelka (szerk.) 2017. Magyar helyesírási szótár. Akadémiai Kiadó. Budapest